

## ДИБИНЕЦЬКЕ ЦЕХОВЕ БРАТСТВО (1742–1909 рр.)

*У статті реконструйовано історію цехового братства в с. Дибинці, одному з центрів гончарства на Київщині. Встановлено дату заснування братства. Проаналізовано основні етапи розвитку братства, визначено причини його розквіту та занепаду.*

*Ключові слова: братство, цех, гончарство, уніатство, православ'я, штундизм.*

Історик, який досліджує невеликі братства, зіштовхується з тим, що вони часто не мали статутів, не вели регулярної документації, більша частина їхнього існування проходило повз увагою єпархіального центру. Коли ж в документах консисторії або на сторінках “Єпархіальних відомостей” дослідник зустрічає інформацію про котресь з сільських братств, то в більшості випадків може повторити констатацію Феофана Лебединцева: “Але усе це одні голі вказівки, що у певний час, у певному місці було братство, і ніде в якійсь мірі цілісної та повної звістки про устрій братств, про їхню діяльність, засоби тощо”<sup>1</sup>. У меншості випадків дослідник має більш-менш інформативні “вказівки”, але через вузькість джерельної бази на одне невелике братство зазвичай припадає не більше, ніж одне джерело. Тобто на рівні окремих сільських та містечкових братств ми можемо вивчати лише їхнє статичне становище в певний момент історичного розвитку, але не динаміку розвитку. Звісно, у загальних рисах цей розвиток можна реконструювати, виходячи з окремих звісток про окремі братства, але сучасного дослідника приваблює і мікроісторичний аналіз.

Джерельна база у сучасному стані розробки дає нам можливість побачити історію одного з сільських братств Київської єпархії в динаміці. З історії братства в с. Дибинці (Канівський повіт, нині село Богуславського району Київської області) ми маємо два джерела, точніше інтерпретації сучасниками первинних письмових та усних джерел, які для нас є недоступними.

Перше джерело – праця Феофана Лебединцева “Братства, их прежняя и нынешняя судьба и значение” (1862), яка була надрукована у кількох номерах “Київських єпархіальних відомостей”, а незабаром видана у вигляді окремої брошури. Ф. Лебединцев, на той момент професор Київської духовної академії та редактор журналу “Руководство для сельских пастырей”<sup>2</sup>, стане одним з найпомітніших київських інтелектуалів – історик, краєзнавець, засновник журналу “Киевская старина”, друг Тараса Шевченка та чоловік хрещеної матері Михайла Грушевського.

Основу “Братств” Ф. Лебединцева складає дослідження історії та стану на початок 1860-х рр. Дибинецького братства. Окрім безпосереднього вивчення братства, джерелом для Ф. Лебединцева послуговували документи братства<sup>3</sup>. Так Ф. Лебединцев став одним з першовідкривачів сучасних йому братств. Паралельно це відкриття було зроблено і Михайлом Кояловичом, відомим істориком та ідеологом західнорусизму, білоруського аналогу малоросійства<sup>4</sup>.

Праця Ф. Лебединцева була однією з перших публікацій, присвячених братському питанню, і послуговувала матеріалом для подальшої дискусії. Вона стала відомою в Санкт-Петербурзі, де про неї писав Микола Лесков<sup>5</sup>. Хоча у столиці більший розголос справі відродження братств приніс М. Коялович. Його “Записка про православні церковні братства в Західній Росії” (СПб., 1863) використовувалася при підготовці законодавчого визнання братств<sup>6</sup>.

“Братства” Ф. Лебединцева відіграли схожу роль на рівні Київської єпархії, на той час передової у сприянні єпархіальної влади місцевому братському руху. Старший брат Феофана, протоієрей Петро Лебединцев (редактор “Єпархіальних відомостей”, соратник митрополита Арсенія Москвіна та лідер єпархіального духовенства, людина, яка служила панахиди під час перепоховання Тараса Шевченка<sup>7</sup>) склав “Проект статуту для сільських братств у Київській єпархії”, який слугував зразком для парафіяльних священників у справі відродження братств у 1862–1864 рр. і використовувався навіть у інших єпархіях<sup>8</sup>.

Перейдемо до другого джерела. Це звіти благочинних Київській духовній консисторії 1909 р., які зберігаються у Центральному державному історичному архіві України, м. Київ<sup>9</sup>.

У серпні 1908 року в Мінську пройшов перший з'їзд "западнонорусских" православних братств, у якому взяли участь представники великих міських братств Західного краю<sup>10</sup>. З'їзд, зокрема, звернувся до Святішого Синоду з клопотанням про фінансування видавничої та просвітницької діяльності братств. Бюрократична машина Російської імперії працювала повільно – у жовтні 1909 р. Господарче управління при Святішому Синоді звернулося до Київської духовної консисторії з вимогою повідомити, які братства існують в єпархії, чим займаються, яке їх матеріальне становище. Духовна консисторія в свою чергу звернулася до благочинних, які до початку листопада зібрали цю інформацію з парафіяльних священників та надіслали звіти до консисторії<sup>11</sup>. Уся ця активність відбувалася в умовах поживлення великих міських братств та інтересу до братського руху центральної і місцевої влади в третьочервневій Російській імперії.

Дибинецький священник Олександр Пашковський надіслав благочинному 4-го округу Канівського повіту Миколі Кротевичу відношення з описом Успенського братства, яке благочинний доповнив, особисто розпитавши місцевих селян<sup>12</sup>.

Якщо Ф. Лебединцев писав, що час заснування братства невідомий, то М. Кротевич помилково відносив заснування до часу побудови в Дибинцях нової церкви (1781–1782 рр.). Дату заснування Дибинцевого братства можна встановити. За візитацією 1741 р. Дибинці, які нараховували 50 дворів, ще не мали власної церкви і належали до уніатської Свято-Миколаївської парафії сусіднього села Чайки. У наступному 1742 р. в Дибинцях було побудовано храм Успіння Пресвятої Богородиці<sup>13</sup>. Найстарший запис у прибутково-видаткових книгах братства, які мав перед собою Ф. Лебединцев, датувався 1745 р.<sup>14</sup>, отже можемо припустити, що братство заснували незабаром після відкриття місцевої церкви.

Дибинці знаходяться на березі р. Рось, у місцевості, де мало орної землі, зате достатньо керамічної сірої глини. Відповідно велика кількість дибинців займалася гончарством. Село швидко розрослося – за візитацією 1790 р. в ньому вже нараховувався 131 двір (1002 особи)<sup>15</sup>. Дибинці стали одним з головних центрів гончарства на Київщині. Багаті поклади сировини та велика кількість майстрів навіть спонукали власника села графа Ксаверія Браницького (видатного військового та політичного діяча Речі Посполитої, передостаннього великого коронного гетьмана, який перейшов на російську службу) заснувати в 1809 р. Дибинецьку фабрику тонкостінного фарфору, яка, втім, не витримала конкуренції з Межигірською<sup>16</sup>.

Історія ремісничих цехів та релігійних братств на українських землях тісно переплетена між собою. Цехи були одним з джерел для формування братств, а братства стали "релігійними двійниками" цехів. У XVIII – 1-й пол. XIX ст. на обох берегах Дніпра поруч з суто церковними братствами поширеними були цехові братства, в яких злилися ці дві структури. Вони існували здебільшого в містах та містечках, але реміснича спеціалізація села Дибинці спонукала до утворення тут саме цехового братства.

Цехові братства мали більш гнучкі межі, ніж власне ремісничі цехи, тому, вірогідно, вступати до Дибинецького братства могли і місцеві не-гончарі<sup>17</sup>. Також особливістю цехових братств було те, що до їх складу не входив місцевий притч.

Головним братським органом були загальні збори братчиків, які проходили один раз на рік, на Масляну. На цих зборах звітувалися та обиралися керівні особи братства, відбувався братський суд. Останній був фактично місцевою нижчою судовою інстанцією, яка розбирала дрібні некримінальні справи, при чому братський суд в обов'язковій формі розповсюджувався не тільки на братчиків, а на всіх жителів села. Керували братством три обраних особи: голова братства, цехмістр, та два його заступники – ключник та старший брат<sup>18</sup>.

Братство виконувало низку функцій. Братство було об'єднанням місцевих ремісників і в цій якості контролювало виробництво та продаж гончарних виробів, навчало бажаючих ремеслу та надавало статус майстра.

Ф. Лебединцев вважав, що головною справою братства була "підтримка моральної чистоти в суспільстві"<sup>19</sup>. Ми би не стали так однозначно розставляти пріоритети, але, безумовно, братство було об'єднанням віруючих і в цій якості піклувалися про головне для кожного християнина – про спасіння душі. Це можна назвати сотерологічною функцією братства.

Братство слідувало як за обрядовою формою вияву "християнського благочестя", так і за

дотриманням певного мінімуму моральності в поведінці членів місцевої громади, караючи і невідвідування церкви, і неповагу до батьків чи пияцтво. У сфері відповідальності братства знаходилися похорони: в повному складі братство урочисто проводжало в останній шлях братчиків, за плату приймало участь у похованні односельців, які не входили до братства, власними силами ховало бідняків. Крім цього, братство влаштовувало поминальні обіди та мало власний синодик (“упис”).

Братство за свій кошт виготовляло великі свічки, ставники, які грали центральну роль у братській обрядовості. Ф. Лебединцев так описує прислугування братчиків під час відправлення літургії: “Коли під час літургії починається читання *Апостола*, чотири (в інших місцях 8, в інших 12)” молодих або ж *членних* (поважних) людей беруть запалені свічки та стають посеред церкви, позаду читця, в лінію або півкругом, та стоять так до тих пір, поки проспівують: *і всіх, і вся*”<sup>20</sup>.

Як об’єднання парафіян братство здійснювало колективний патронат над місцевою церквою – матеріально забезпечувало її та в певній мірі контролювало притч. Братство виконувало освітню функцію. Окрім навчання гончарному ремеслу, яке братство проводило в якості цеху, воно “навчало всіх бажаючих грамоті”, під чим мається на увазі утримання школи, в якій викладав найманий дяк<sup>21</sup>.

Братство організувало в селі громадські свята (великі християнські свята, храмове свято, поминальні дні), продовжуючи виконувати найдавнішу функцію православних церковних братств – їхні прототипи, давньоруські братчини, відомі з XII ст., утворювалися для сичення меду та проведення бенкетів<sup>22</sup>. Такими суспільними заходами підтримувалося усвідомлення місцевої громади себе як чогось цілісного. Братство виконувало функцію соціального захисту в межах місцевої громади, опікуючись бідняками: надавало їм матеріальну допомогу, годувало на братерських обідах, власними силами ховало небіжчиків.

Братська скринька мала низку прибуткових статей: продаж меду, який ситився на братські свята; плата за вступ у братство (у братських фінансових книгах позначалося як “виконати цех”); щорічні внески братчиків, які сплачувалися на загальних зборах (“східкові” гроші); добровільні пожертви; штрафи, які накладалися братством (“за провинку”); плата за навчання грамоті або ремеслу (“за визвілок”); плата за участь братчиків у поховальній церемонії не-братчика (“за цех”); плата при вступі в шлюб<sup>23</sup>.

Цехове братство охоплювало дорослих (у поняттях традиційного суспільства – одружених) чоловіків. Інші статево-вікові групи мали власні братства, своєрідні філії старшого.

У 1779 р. в Дибинцях виникло “сестринське братство”, до якого увійшло 44 жінки, у тому числі дружина парафіяльного священика, “Марія попадя”. “Сестрички”, скоріш за все, були похилого віку, принаймні таким був склад сестринств середини XIX ст., знайомих Ф. Лебединцеву. Дибинецьке сестринство очолювалося чоловіками – ктитором та двома канунниками. Своїм завданням сестринство ставило прикрашання храму, тобто купівлю дрібних предметів культу (хустки, лампадки, занавіски для ікон, власне ікони). Щоб зібрати для цього кошти, сестрички ситили мед, який продавали за посередництва канунників, та збирали пожертви<sup>24</sup>.

За описом 1909 р. в Дибинцях існувало також “молодецьке” братство, про яке нічого не повідомляє Ф. Лебединцев, хоча і описує молодецьке братство в Богуславі<sup>25</sup>. Традиційність устрою дибинецького молодецького братства дозволяє нам припустити, що воно не було нововведенням, а діяло і протягом XVIII–XIX ст. У молодецькому братстві поєднувалися риси союзу підмайстрів та парубоцької громади<sup>26</sup>.

Парубки тричі на рік (Великдень, П’ятидесятниця, Успіння Богородиці) проводили зібрання, на яких обирали голову братства, отамана, ключника та старшого брата. Зібрання проходили в хаті отамана. Молодецьке братство мало власне скриньку, яка поповнювалася внесками братчиків. Молодецьке братство мало 8 ставників, які зберігалися в правому боковому вівтарі храму, тоді як ставники старшого братства стояли в лівому<sup>27</sup>.

Цехове братство не було повністю тотожним парафії чи сільській громаді; у братство треба було вступити, з братства в крайньому випадку могли виключити. При цьому братство охоплювало значну частину населення села, до нього входили найактивніші в економічному, суспільному, культурному відношенні жителі Дибинець. Братство фактично було організа-

ційною формою місцевої громади, в якій ролі його визнавала і місцева влада, тобто власники села, графи Браницькі. Зокрема, цехмістр вважався найповажнішою особою в селі і був своєрідним епонімом (у братських записах використовується вираз “за держави такого-то цехмістра”)<sup>28</sup>. Будинок цехмістра грав роль братського будинку<sup>29</sup>.

Успішність братства як керуючої місцевими справами структури та стрімкий економічний розвиток села призвели до розширення братства<sup>30</sup>. До складу Дибинецького братства увійшли ще 3 сусідні села – менші Чайки і Бородані та навіть більші за кількістю населення (1029 душ у 1790 р.) Ісайки, також відомі своїми гончарями<sup>31</sup>. Відзначимо, що усі ці села мали власні церкви, а отже Дибинецьке братство з парафіяльного перетворилося на так би мовити районне. Це не було винятковим явищем – так, у Пінській конгрегації 1791 р. брали участь правобережні православні братства, які об’єднували ціле староство чи протопопію<sup>32</sup>.

“Печально зустріли братства XVIII століття”, – писав Ф. Лебединцев<sup>33</sup>, маючи на увазі зникнення чи перехід в унію великих братств, ушлюблених обороною “руської віри”. Якщо ж говорити про братства як основну низову форму організації українського суспільства, то у це твердження варто підставити ХІХ ст. Уніатські парафії Київщини були конвертовані до православ’я та потрапили під юрисдикцію Московського патріархату, для якого братства були явищем чужим – братства не заборонялися, але не заохочувалися та ігнорувалися. Ліквідація автономії Гетьманщини та поділи Речі Посполитої інкорпоровали українські землі до складу Російської імперії, що призвело до загибелі багатьох особливостей українського суспільства, у тому числі і до глибокого занепаду братств. Братства втрачали своє економічне та правове підґрунтя, втрачали саму структуру, редукуючись до окремих традицій (ставники, спільні обіди) та термінів (братерський, братчик), які продовжували використовуватися в релігійно-суспільному житті народу. М. Коялович писав, що більшість братств Західного краю живуть лише обрядовою стороною<sup>34</sup>.

Серед цих уламків колись повнокровного братського руху Дибинецьке братство на початок 1860-х рр. доволі гарно збереглося, втративши лише окремі статті прибутку (зокрема, найдавнішу з них – сичення меду, яке припинилося через запровадження державної монополії на продаж алкогольних напоїв<sup>35</sup>). Братство навіть продовжувало утримувати власну школу, що виглядало особливо незвично на тлі повного краху системи народної освіти під управління російської адміністрації. Таку стійкість Дибинецького братства перед зовнішніми факторами, що зруйнували інші братства, можна пояснити економічною розвиненістю села, яка піднімала братчиків-гончарів над середнім рівнем селянських злиднів та давали їм певні матеріальні засоби для підтримання широкої діяльності. Крім цього, російське законодавство не визнавало існування цехів у селах, тому дибинецьке братство не зазнавало деформуючого впливу форми офіційного цеху, яка знищувала у міських цехових братствах усе, що не підпадало під законодавче визначення<sup>36</sup>.

Сучасники розуміли, що Дибинецьке братство було винятком, але як виняток воно давало надію на відродження правила. Широта діяльності братства разом з вкоріненістю в народі братських традицій дозволяли братам Лебединцевим та іншим бачити в братствах інструмент для вирішення проблем православної парафії, принаймні в межах Київської єпархії чи Західного краю. На початку 1860-х рр. багато говорилося про “відродження братств”, у 1864 р. вони були легалізовані, але в підсумку світська і церковна влада втратила інтерес до невеликих периферійних братств.

Що відбувалося з Дибинецьким братством у наступні півстоліття? За спогадами селян, зібраними благочинним М. Кротевичем, до кінця 1880-х рр. братство залишалося численним та займалося різноманітною діяльністю. Занепад братства почався з появою в селі протестантських течій – шунди та адвентизму, і, за словами благочинного, “нині, залишившись без багатьох своїх членів, і функціонує воно ледве-ледве”<sup>37</sup>.

Братство досі не мало писаного статуту, отже легалізація братств обминула Дибинці стороною і для єпархіальної влади братства не існувало. Братство зберегло свої звичаї (використання під час богослужіння ставників) та традиційну структуру (лише не бачимо сестринського братства), але його діяльність звузилася до однієї функції – піклування про парафіяльний храм. Так, в 1904 р. старше братство за свій кошт оновило церковні врата (50 крб.) та придбало дві ікони (40 крб.). Молодецьке братство в 1908 р. придбало хрест за 25 крб. та в

1909 р. – 2 корогви за 30 крб.<sup>38</sup> Благодичинний коротко зазначав, що братство благодійницьких цілей не має.

Братство втратило свою ремісничу складову. Дибинці залишалися “гончарською столицею” Південної Київщини. У 1912 р. в Дибинцях з 475 дворів гончарством займалися 232 (49%)<sup>39</sup>. Але цех як форма організації виробництва відходив у минуле, у 1900 р. цехи в Російській імперії були законодавчо ліквідовані. Тепер дибинецькі гончарі об’єднувалися в артіль<sup>40</sup>.

Функції самоуправління тепер виконувала сільська громада, утворена за реформою 1861 р. Функції освіти та соціального захисту були поділені між державою, земством та церквою. А релігійно-суспільні та моральні потреби селян краще задовольняла штунда, ніж офіційна церква. Не дарма православні архієреї говорили про необхідність завести “власну російську православну штунду”<sup>41</sup>. Хоча в цьому напрямі братство ще мало потенціал для протистояння поширенню протестантизму. У сусідньому Богуславі організоване священиком Свято-Троїцької церкви П. Тихвинським братство-товариство тверезості, змогло повернути до православ’я більшість штундистів<sup>42</sup>. У Дибинцях, видимо, для цього не вистачало ініціативи місцевого ієрея, хоча благодичинний обіцяв єпархіальному керівництву розширити склад та діяльність Дибинецького братства і спрямувати його проти штунди.

Отже, історія Дибинецького братства в 1742–1909 рр. демонструє континуїтет історії українських братств. Його розквіт протягом 2-ї пол. XVIII ст. спростовує досі поширене в історіографії твердження про негативний вплив поширення унії на розвиток братств. Важливим фактором в історії братства була реміснича спеціалізація села, яка визначила цеховий характер братства та забезпечувала позитивну динаміку його розвитку. Протягом 1-ї пол. XIX ст., коли більшість братств Київщини зникло, залишивши по собі лише окремі традиції та обряди, Дибинецьке братство продовжувало повноцінно функціонувати та забезпечувати релігійні, суспільні, економічні, культурні потреби місцевого населення. На початку 1860-х рр. це братство було описане Ф. Лебединцевим та стало прикладом, на якому засновували свої ідеї відродження парафіяльного життя духовенство та воцерковлена інтелігенція Київської єпархії. Але життя брало гору над ідеями – попри офіційно проголошений курс на “відродження братств” (утім, слабо підкріплене конкретними діями) наприкінці XIX ст. братство приходить у занепад, що можна розглядати в контексті руйнування традиційного суспільства. Братство втрачає більшість своїх функцій на користь більш сучасних установ та організацій (органи державної влади та місцевого самоврядування, артіль) та більшість членів, які переходять у штундизм. У 1909 р. братство відіграло роль, близьку до церковно-парафіяльних попечительств – матеріально підтримувало місцевий храм; про його історію нагадували лише деякі традиційні особливості устрою та обрядовості.

Насамкінець додамо, що у 1914 р. адміністрація Київського генерал-губернаторства прийняла рішення надати братському руху 3 правобережних єпархій чітку структуру, підпорядкувати розрізнені братства єпархіальному братству, ввести до їхнього складу представників місцевої світської та церковної влади, утворити повітові та парафіяльні братства там, де вони були відсутні<sup>43</sup>. Навряд чи насажені згори братства встигли б стати, навіть якщо б їх розвиток не був викривлений, а згодом зовсім перерваний Першою світовою війною та революцією, популярними серед парафіян організаціями, як не стали популярними запроваджені аналогічно адміністративним шляхом парафіяльні попечительства та ради.

<sup>1</sup> Лебединцев Ф. Г. Братства, их прежняя и нынешняя судьба и значение. – К., 1862. – С. 14.

<sup>2</sup> Лабынцев Ю., Щавинская Л. Феофан Лебединцев – основатель “Киевской старины” (К 180-летию со дня рождения: 1828–2008). – М., 2008. – С. 6.

<sup>3</sup> Там само. – С. 15.

<sup>4</sup> Коялович М. О. Шаги к обретению России. – Минск, 2011. – С. 267–352.

<sup>5</sup> Лесков Н. С. Полное собрание сочинений. – Т. 2. – С. 573–585.

<sup>6</sup> Центральний державний історичний архів, м. Київ (далі – ЦДІАК). – Ф. 127. – Оп. 667. – Спр. 499. О православных братствах (1864). – Арк. 11–18.

<sup>7</sup> Лебединцев П. Г. Тарас Григорович Шевченко // Киевская старина. – 1882. – Кн. 9. – С. 567.

<sup>8</sup> ЦДІАК. – Ф. 127. – Оп. 667. – Спр. 499. – Арк. 5зв.

- <sup>9</sup> Там само. – Оп. 787. – Спр. 608. Об отношении Хозяйственного управления при Святейшем Синоде о представлении сведений о существующих братствах епархии и о их деятельности (1909). – 103 арк.
- <sup>10</sup> Кузьмин А. Д. Возрождение и деятельность православных братств в Северо-западном крае Российской империи во второй половине XIX – начале XX вв. // Материалы Международного молодежного научного форума “ЛОМОНОСОВ-2012”. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://lomonosov-msu.ru/archive/Lomonosov\\_2012/structure\\_15\\_1788.htm](http://lomonosov-msu.ru/archive/Lomonosov_2012/structure_15_1788.htm).
- <sup>11</sup> ЦДІАК. – Ф. 127. – Оп. 787. – Спр. 608. – Арк. 1–2.
- <sup>12</sup> Там само. – Арк. 42–44.
- <sup>13</sup> Похилевич Л. И. Сказания о населенных местностях Киевской губернии или Статистические, исторические и церковные заметки о всех деревнях, селах, местечках и городах, в пределах губернии находящихся. – К., 1864. – С. 562.
- <sup>14</sup> Лебединцев Ф. Г. Вказ. праця. – С. 15.
- <sup>15</sup> Похилевич Л. И. Вказ. праця. – С. 562.
- <sup>16</sup> Школьна О. В. Дибинецька фаянсова фабрика графів Браницьких на Київщині за першоджерелами // Актуальні проблеми мистецької практики і мистецтвознавчої науки. – 2013. – Вип. 5. – С. 245–252.
- <sup>17</sup> Ефименко А. Я. Южная Русь. Очерки, исследования и заметки. – Т. 1. – СПб., 1905. – С. 248.
- <sup>18</sup> Лебединцев Ф. Г. Вказ. праця. – С. 15.
- <sup>19</sup> Там само. – С. 16.
- <sup>20</sup> Там само. – С. 28.
- <sup>21</sup> Ефименко А. Я. Вказ. праця. – С. 237.
- <sup>22</sup> Дорофеев Ф. А. Православные братства: генезис, эволюция, современное состояние. – Нижний Новгород, 2006. – С. 54–81.
- <sup>23</sup> Лебединцев Ф. Г. Вказ. праця. – С. 16.
- <sup>24</sup> Там само. – С. 16, 31–32.
- <sup>25</sup> Там само. – С. 30–31.
- <sup>26</sup> Ефименко А. Я. Вказ. праця. – С. 249.
- <sup>27</sup> ЦДІАК. – Ф. 127. – Оп. 787. – Спр. 608. – Арк. 44.
- <sup>28</sup> Лебединцев Ф. Г. Вказ. праця. – С. 16.
- <sup>29</sup> ЦДІАК. – Ф. 127. – Оп. 787. – Спр. 608. – Арк. 43зв.
- <sup>30</sup> Там само. – С. 17.
- <sup>31</sup> Похилевич Л. И. Вказ. праця. – С. 561–563.
- <sup>32</sup> Лебединцев Ф. Г. Вказ. праця. – С. 18.
- <sup>33</sup> Там само. – С. 13.
- <sup>34</sup> Папков А. А. Церковные братства. Краткий статистический очерк о положении церковных братств к началу 1893 года. – СПб., 1893. – С. 8.
- <sup>35</sup> Лебединцев Ф. Г. Вказ. праця. – С. 15.
- <sup>36</sup> Ефименко А. Я. Вказ. праця. – С. 258, 266.
- <sup>37</sup> ЦДІАК. – Ф. 127. – Оп. 787. – Спр. 608. – Арк. 42зв.
- <sup>38</sup> Там само. – Арк. 43зв.–44.
- <sup>39</sup> Ионов И. Ф. Гончарный промысел Киевской губернии // Кустарная промышленность в Киевской губернии: Итоги анкетного и местного обследования, произведенного Киевской губернской земской управой по поручению Губернского земского собрания. – К., 1912. – С. 3–18.
- <sup>40</sup> Ленченко Ф. Кооперація на Всеросійській виставці промисловості та сільського господарства (Київ, 1913 р.) // Гілея. – 2013. – № 73. – С. 20.
- <sup>41</sup> Скворцов В. Общество трезвости при свято-Троицкой церкви местечка Богуслава, Каневского уезда, Киевской губернии // Киевские епархиальные ведомости. – 1894. – № 16, неоф. ч. – С. 476.
- <sup>42</sup> Там само. – С. 469.
- <sup>43</sup> Лузгин Н. Возрождение братств Юго-Западного края и Царская к ним милость // Киевские епархиальные ведомости. – 1914. – № 8, неоф. ч. – С. 173–184.

*В статье реконструирована история цехового братства в с. Дыбинцы, одном из центров гончарства на Киевщине. Установлена дата основания братства. Проанализированы основные этапы развития братства, определены причины его расцвета и упадка.*

*Ключевые слова: братство, цех, гончарство, униатство, православие, штундизм.*

*In the article history of guild brotherhood in the village Dybyntsi, the center of pottery in Kyivshchyna, is reconstructed. The author determined the date of the brotherhood's establishment. The article deals with the main stages of the brotherhood's development, the reasons of its rise and fall.*

*Keywords: brotherhood, guild, pottery, Uniatism, Orthodoxy, Shtundism.*